

Pamiatková starostlivosť o objekty ľudovej architektúry v kontexte vidieckeho turizmu a agroturistiky

Beličková, K.: Monumental Care for Objects of Folk Architecture in the Context of Rural Tourism and Agrotourism. *Životné prostredie*, 2014, 48, 1, p. 42 – 44.

Monumental care for objects of folk architecture is one of the basic parts of monumental care in Slovakia. Folk architecture is an evidence of handicraft and creativity of previous generations. Until the beginning of 20th century, the folk architecture represented one of the most significant and greatest part of our ancestors' lives. Therefore, it is worth of our respect and care even nowadays. However, it should not be considered only as a plain memorial or reminder of its existence, but more of a living organism which parts are usable for requirements of modern housing or commercial purpose.

Key words: folk architecture, monumental care, countryside tourism, agro-tourism, authenticity

Pamiatková starostlivosť a agroturistika sú možno pre mnohých pojmy spolu nesúvisiace, no napriek tomu majú k sebe nesmierne blízko. Pojmy ľudová architektúra alebo ľudové stavitelstvo sú definované ako stavebné objekty slúžiace na obytné, hospodárske, výrobné, kultové, spoločenské alebo komunikačné účely. Kritériami a typológiami objektov ľudového stavitelstva sú stavebný materiál, funkcia stavby, vertikálny alebo horizontálny rozvoj obydľia (pôdorys domu), stálosť bývania (sezónne alebo trvale bývanie), umiestnenie v rámci katastra obce, spätosť s typom rodiny (Botík, Slavkovský, 1995). Primárnou funkciou objektov ľudovej architektúry bola účelovosť a priama využiteľnosť. Estetická funkcia ustupovala do úzadia. Estetické stvárnenie objektov ľudového stavitelstva podliehalo rôznym vplyvom, najčastejšie však vkusu a estetickému cíteniu ľudu v danej obci či regióne. Odrážali sa v ňom aj miestne povery a viera v nadprirodzené sily.

V tradičnej ľudovej kultúre na Slovensku zohrávala významnú úlohu úcta k predkom. Kult predkov je jednou z najstarších foriem náboženského kultu, založený na uctievaní duší významných predstaviteľov rodu. Uctievanie mŕtvych predkov a viera v ich nadprirodzené schopnosti boli rozšírené v rozličných kultúrach. Miestami prejavu úcty k predkom spojených s domom patria pec, prah, kultový kút (Botík, Slavkovský, 1995), čo sa samozrejme odrazilo aj v ľudovom stavitelstve, predovšetkým v dispozičnom usporiadaní ľudového domu, no predovšetkým v zariadení obytných priestorov. Dôležitou súčasťou dispozičného usporiadania (aj usporiadania nábytku) ľudového domu bol tzv. kultový kút. Mal dôležitú úlohu už pri výstavbe domu. Stavebné práce sa začínali od kultového kúta, kde sa pod základové kamene ukladali rozličné magické predmety, ktoré mali zabezpečiť ochranu domu. Kultový kút sa pri sťahovaní

zariaďoval ako prvý. Existovala predstava, že kultový kút je sídlom domového hada alebo domového ducha, ktorého poslaním je ochraňovať rod aj gazdovstvo. Kultový kút so stolom bol každodenným miestom modlenia sa a stolovania (Botík, Slavkovský, 1995). Toto sú len niektoré špecifiká a neoddeliteľné významové súčasti ľudového stavitelstva na Slovensku. Bez ich znalosti nie je možné relevantne rekonštruovať históriu objektu, rovnako ako nie je možné plnohodnotne realizovať stavebné úpravy bez toho, aby objekt stratil svoj pôvodný výraz, charakter a v neposlednom rade i atmosféru.

Bohatá história – príťaž alebo nadhodnota

Vlastníť v súčasnosti (cca od roku 2000) starší objekt ľudového stavitelstva nie je pre veľký počet vlastníkov také atraktívne ako by sa mohlo na prvý pohľad zdať. S vlastníctvom takéhoto typu nehnuteľnosti sú spojené komplikácie rôzneho charakteru. Môžeme sem zaradiť pri drevených stavbách problémy s údržbou materiálu, drevokazným hmyzom, izoláciou a mnohé ďalšie. Pri hlinených stavbách hlavne vzliňajúcu vlhkosť či problémy so statikou. Väčšinou však ide o sekundárne problémy, po odstránení ktorých je možné pracovať s jedinečným priestorom, ktorý disponuje nadhodnotou historizmu, autentickosťou vyhotovenia a má nezameniteľnú atmosféru.

Je veľmi dôležité uvedomiť si, že ľudové stavitelstvo musíme vnímať v dvoch rovinách: v stavebno-konštruktívnej a v historicko-spoločenskej. Bez ich dôkladného poznania nemôžeme podať komplexný obraz o objekte, čo pri zámere využitia objektu pre komerčné účely zvyšuje atraktivitu pre potenciálnych záujemcov (napr. o rekreáciu, podujatia organizované v objekte alebo jeho príľahlom areáli).

Pamiatková starostlivosť o objekty ľudového staviteľstva

Začiatky záujmu o ľudové staviteľstvo pochádzajú z konca 19. a začiatku 20. storočia a spájajú sa s *Národopisnou výstavou československou* v Prahe v roku 1895, kde bolo Slovensko v rámci ľudového staviteľstva zastúpené domom z Oravy a usadlosťou z Čičmian. Obdobie rokov 1919 – 1945 je v dejinách slovenskej pamiatkovej starostlivosti úplne samostatnou epochou. V dôsledku rozpadu Rakúsko-Uhorska a vzniku Československa došlo k vytvoreniu slovenských pamiatkových orgánov v Bratislave. Do popredia sa posunul záujem o drevenú architektúru, sakrálnu i svetskú. Najcennejšie objekty ľudového staviteľstva sa stali predmetom pamiatkovej starostlivosti.

V polovici 20. storočia došlo v dôsledku hospodárskych a sociálnych premien vidieka k prerušeniu dlhodobej kontinuity tradičných foriem ľudového staviteľstva (Kol., 1998). Postupné prenikanie prvkov z urbánneho do rurálneho prostredia sa v staviteľstve odrazilo predovšetkým v uplatňovaní nových stavebných materiálov, v nových technológiách, dispozičných riešeniach, nadobudnutí nových funkcií priestoru a v neposlednom rade v celkovom novom výraze stavby.

Posledná štvrtina 20. storočia súvisí so systematickou a cieľavedomou snahou o ochranu najhodnotnejších súborov ľudovej architektúry in situ formou *pamiatkových rezervácií ľudovej architektúry*. Popri pamiatkových rezerváciách sa medzi pamiatkovo chránené územia zaraďujú aj *pamiatkové zóny* vyhlasované od roku 1989. Medzi sto pamiatkových zón patrí i 30 vidieckeho typu.

Keďže Slovensko bolo prevažne agrárnou krajinou, existuje mnoho jedinečných typov ľudového staviteľstva s regionálne príznačnými prvkami. Preto je veľmi dôležité uchovávať tieto unikátne objekty vo svojom pôvodnom výraze pre nasledujúce generácie.

Cestovný ruch, vidiecky turizmus a agroturistika

Podľa *World Tourism Organization* (WTO) je cestovný ruch jedným z najziskovejších odvetví svetovej ekonomiky a v oblasti cestovného ruchu sa zamestnáva najväčší počet obyvateľov sveta (Habán, Otepka, 2004). Jedným z tipov cestovného ruchu je *vidiecka turistika*. Je to turistika na vidieku, mimo rekreačných a turistických centier, ktorú je možné charakterizovať ako súbor rekreačných aktivít alebo aktivít voľného času, ktoré sa viažu na prostredie vidieckeho osídlenia a sú odlišné od civilizačných rekreačných aktivít. *Agroturistika* je formou vidieckej turistiky. Je to podnikateľská činnosť, ktorú poskytuje prevádzkovateľ (farmár, poľnohospodárske družstvo, obec, región, fyzická osoba) turistom s cieľom oddýchnuť si a odpočívnuť vo vidieckom prostredí. Zahŕňa špecifické činnosti agropodnikateľov a poľnohospodárskych podnikov podľa miestnych ekonomických a prírodných podmienok, zameraných na uspokojovanie rekreačných potrieb turistov

(Habán, Otepka, 2004).

Agroturistiku môžeme podľa Habána, Otepku (2004) rozčleniť na 3 typy :

- dovolenka na roľníckom dvore (majiteľ alebo prevádzkovateľ zariadenia poskytuje aj iné služby okrem nocľahu, napr. stravovacie služby s miestnymi špecialitami, zapojenie sa do poľnohospodárskych prác a pod.);
- gastronomický labužnícky agroturizmus – primárnou funkciou je odbyť miestnych špecialít či už pre jednotlivcov alebo pre reštaurácie;
- škandinávsky tip agroturistiky – prenajímanie hospodárskych dvorov, kempingových plôch, bytov bez poskytovania akýchkoľvek služieb.

Ochrana ľudového staviteľstva in situ v kontexte agroturistiky

Ľudové staviteľstvo patrí k jednej z najvýraznejších zložiek nášho kultúrneho života. Pamiatková starostlivosť pozná dve formy ochrany ľudového staviteľstva, a to in situ – v pôvodnom mieste svojho vzniku a in fondo – premiestnením do múzea v prírode (skanzeny). Všeobecne sa za najdokonalejšiu formu ochrany z hľadiska teórie pamiatkovej starostlivosti považuje ochrana in situ – ochrana ľudového staviteľstva v jeho pôvodnom prostredí. Pod tento spôsob ochrany spadajú samostatne stojace objekty – solitérne objekty alebo súbory nehnuteľných objektov na určitom území, ktoré sú často prepojené vzájomnými vzťahmi – označované ako pamiatková rezervácia (Medvecká, 2002). V rámci pamiatkovej rezervácie je chránená celá urbanizujúca a historizujúca stavba určitého územia, na ktorej sú situované pamiatkovo chránené objekty.

Pamiatková ochrana historického prostredia obce neznamená zastavenie vývoja, ale jeho usmernenie tak, aby realizácia súkromných zámerov neohrozovala pamiatkové hodnoty. Podľa § 2 ods. 2 pamiatkového zákona je pojem *pamiatková hodnota* určený ako súhrn významných historických, spoločenských, krajinných, urbanistických, architektonických, vedeckých, technických, výtvarných, umelecko-remeselných hodnôt, pre ktoré môžu byť veci predmetom individuálnej alebo územnej ochrany. Pamiatkovo chránené objekty alebo územia majú výrazný predpoklad na vznik agroturistiky alebo vidieckeho turizmu a sú považované za kultúrny kapitál lokality.

Prečo rozvíjať agroturistiku v spojení s pamiatkovou starostlivosťou

Pamiatkové objekty, ktoré sú chránené formou in situ, sa nachádzajú vo svojom pôvodnom prostredí a disponujú regionálne príznačnými prvkami charakteristickými pre daný región. Sú jedinečnými reprezentantmi estetického cítenia predchádzajúcich generácií, dokladom ich remeselnej zručnosti v spracovaní stavebných materiálov dostupných v lokalite (Slovensko bolo podľa typu použi-

tého materiálu v stavitelstve rozdelené na dve časti: oblasť dreva – severná časť Slovenska, oblasť hlíny – južná časť Slovenska), dokladajú typ rodiny obývajúcего objekt, spôsob hospodárenia, chov hospodárskych zvierat. Umelecko-remeselné detaily na objektoch často vyjadrujú vieru v nadprirodzené sily. Kombinácia všetkých týchto prvkov a špecifik vytvára jedinečnú a neopakovateľnú atmosféru a stáva sa významným benefitom pre obec. Doplnkové aktivity súvisiace s agroturistikou a vidieckym turizmom sú najčastejšie folklórno-animačné aktivity vychádzajúce z kalendárnych alebo rodinných zvykov. Medzi takéto aktivity patria napríklad oživené gazdovské dvory, poďakovanie za úrodu (dožinky), zabíjačky a pod. Doplnkové aktivity, ktoré súvisia s agroturistikou, sú atraktívnejšie, keď sa demonštrujú v autentickom prostredí.

Významnou skutočnosťou je fakt, že nová úžitková funkcia objektov má za následok pravidelnú údržbu a sanáciu, čo znamená aj ochranu a zachovanie pamiatkových hodnôt nielen v zmysle dodržiavania nariadení štátu, ale predovšetkým pre udržanie a ochranu jedinečnosti (nahodnoty) objektu, na základe ktorého sa agroturisti do obce opakovane vracajú.

V súvislosti s pamiatkovou starostlivosťou ľudových objektov možno vyčleniť 3 aspekty agroturistiky:

1. Význam pre obyvateľov obce/regiónu

Význam pre miestnych obyvateľov spočíva hlavne vo zvyšovaní pracovných príležitostí priamo v mieste ich bydliska, čo je pre obyvateľov veľmi výhodné, pretože sa strácajú náklady na dopravu. V ostatných desaťročiach sa javí rozvoj turizmu vo vidieckych oblastiach Slovenska ako vhodný program na znovuoživenie ekonomiky a zníženie nezamestnanosti (Priečko, 2003). Agroturistické zariadenie v obci slúži aj ako propagačné miesto pre obec a priľahlé okolie (atrakcie v okolí). Poskytovatelia agroturistických služieb v obci alebo regióne na svoju propagáciu využívajú najčastejšie webové stránky, na ktorých sú, okrem ich služieb, zverejňované zaujímavosti z obce, podujatia organizované obcou, možnosti turistiky v okolí, informácie o obecnej izbe tradícií, o možnosti prehliadky miestneho kostola a pod. Toto všetko vedie k zvýšeniu informovanosti o obci, čo môže mať za následok zvýšenie prílivu návštevníkov, dopyt po službách a tým i zlepšenie ekonomickej situácie obce aj jednotlivcov, ktorí našli uplatnenie v samotných agroturistických zariadeniach, ale aj v službách poskytovaných obcou. Dôležitou súčasťou vplyvu agroturistiky v obci je rast sociálnej a kultúrnej úrovne obyvateľstva, čo v praxi znamená nutnosť vzdelávať sa v jazykovej oblasti, poznávať históriu vlastnej obce či regiónu, poznávať miestne povesti, vytvoriť priestor pre realizáciu kreatívnych myšlienok. S pobytom na vidieku súvisí aj spoznávanie miestnej gastronómie, ktorá je často jedinečná a súvisí s miestnymi klimatickými podmienkami, pestovaním poľnohospodárskych plodín a chovom hospodárskych zvierat. Technológie prípravy sú najčastejšie dedené z generácie na generáciu, čím sa stávajú originálnymi

a vytvárajú určitú známku kvality. S rozvojom miestnej gastronómie a s dopytom po nej súvisí aj odbyt miestnych poľnohospodárskych potravinárskych produktov.

2. Význam pre návštevníkov obce/regiónu

Pobyt na slovenskom vidieku prináša návštevníkom odych a poznanie rovnako ako v cudzokrajných destináciách, no v prípade agroturistiky ide o spoznávanie vlastného slovenského – miestnych alebo regionálnych špecifik, ale i gastronomických špecialít. Hlavnou devízou agroturistického pobytu je pobyt v nenarušenom životnom prostredí v symbióze s prírodou.

3. Význam pre predmetné objekty či región

Aktívne využívanie objektov ľudovej architektúry znamená ich pravidelnú údržbu a sanáciu, s čím neoddeliteľne súvisí aj ochrana a zachovanie pamiatkových hodnôt. Finančné prostriedky získané zo závislej podnikateľskej činnosti môžu slúžiť ako ďalšia investícia do objektov (napr. na zvyšovanie štandardu bývania a pod.) So znovuvyužívaním objektov sa začne zväčšovať aj povedomie a záujem o možnosti štátnej alebo nadačnej pomoci, s čím môže neskôr súvisieť aj uľahčenie štátneho dohľadu nad úpravami objektov a komunikácie s vlastníkami.

* * *

Ideálnym modelom spojenia pamiatkovej starostlivosti a cestovného ruchu je pochopenie myšlienky *autenticita predáva*. Správne podchytený vidiecky turizmus a agroturistika sú jednou z možností udržateľného rozvoja ochrany objektov ľudovej architektúry na Slovensku. Postupným vytrácaním tradičných remeselných techník nutných pri stavbe či údržbe objektov ľudového stavitelstva existuje predpoklad zániku hodnôt ľudového stavitelstva, ktoré nám zanechali predchádzajúce generácie. Preto musíme hľadať a nachádzať vhodné spôsoby využitia týchto objektov, aby aj generácie po nás mali možnosť obdivovať staveľské, remeselné a umelecké zručnosti našich prastarých rodičov.

Literatúra

- Botík, J., Slavkovský, P.: Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska I., II. Veda: Bratislava, Veda, vydavateľstvo SAV, 1995, s. 418.
Habán, M., Otepka, P.: Agroturistika. Nitra: SPÚ, 2004, s. 154.
Kol.: Ľudová architektúra a urbanizmus vidieckych sídel na Slovensku. Bratislava: Academic Electronic Press, s. r. o., 1998, s. 345.
Medvecká, M.: Pamiatkové rezervácie ľudovej architektúry (základné princípy a historický vývoj ich ochrany). Pamiatky a múzea, 2002, 4, s. 7 – 11.
Priečko, M.: Projekt rozvoja vidieckeho turizmu a agroturizmu v regióne Kysúc. Slovenská politologická revue, 2003, 1, s. 1 – 18.

**Mgr. Katarína Beličková, katarina.belickova@pamiatky.gov.sk
Pamiatkový úrad Slovenskej republiky, Cesta na Červený most 6, 814 06 Bratislava**